

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВОЗАХИСНИХ ІНСТИТУЦІЙ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ЇХ ДІЯЛЬНІСТЮ

Олексій Олегович КОМІНАРЕЦЬ,

*здобувач ПВНЗ «Університет
сучасних знань»*

Особливості функціонування правозахисних інституцій в умовах дії правового режиму воєнного стану обумовлені суттєвою трансформацією механізму публічного управління, розширенням повноважень органів публічної влади у сфері забезпечення національної безпеки та необхідністю одночасного гарантування основоположних прав і свобод людини.

Воєнний стан не скасовує обов'язку держави забезпечувати права людини, а лише допускає можливість тимчасового обмеження окремих із них у межах, визначених Конституцією України, міжнародними договорами та спеціальним законодавством. Саме тому діяльність правозахисних інституцій набуває нового змісту, який полягає не лише у відновленні порушених прав, а й у здійсненні постійного контролю за законністю діяльності органів державної влади, військового командування, правоохоронних органів та інших суб'єктів владних повноважень. Водночас особливості здійснення такого контролю визначаються специфікою воєнного стану, необхідністю оперативного реагування на безпекові виклики, використанням спеціальних організаційно-правових механізмів та активною взаємодією із міжнародними правозахисними організаціями. У зв'язку з цим функціонування правозахисних інституцій в умовах воєнного стану характеризується низкою особливостей, які визначають як зміст їх діяльності, так і специфіку здійснення контролю за її ефективністю.

Однією з ключових особливостей є функціонування правозахисних інституцій в умовах допустимого обмеження окремих конституційних прав і свобод людини та громадянина. Запровадження воєнного стану суттєво змінює правове середовище, у якому здійснюють свою діяльність правозахисні інституції. Відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» держава отримує право тимчасово обмежувати окремі конституційні права і свободи людини в обсязі, необхідному для забезпечення оборони держави, підтримання публічної безпеки і порядку, а також захисту національних інтересів. Водночас такі обмеження не означають припинення дії механізмів захисту прав людини, а лише зумовляють трансформацію їх змісту та способів реалізації. За цих умов діяльність правозахисних інституцій набуває особливої ваги, оскільки саме вони забезпечують контроль за дотриманням принципів законності, необхідності, пропорційності та

недискримінації під час застосування тимчасових обмежень прав людини [1].

Особливістю функціонування правозахисних інституцій стає необхідність постійного оцінювання співвідношення між потребами національної безпеки та гарантіями прав людини. Контроль у цій сфері не спрямований на заперечення можливості застосування передбачених законом обмежень, а має забезпечувати недопущення їх свавільного або непропорційного використання органами державної влади, військовим командуванням чи правоохоронними органами. Саме тому контрольна діяльність концентрується на перевірці законності прийнятих рішень, наявності визначених законом підстав для обмеження конкретних прав, дотриманні встановлених процедур, строків та можливості подальшого судового захисту.

Іншою характерною особливістю є зміна пріоритетів діяльності правозахисних інституцій відповідно до викликів збройної агресії. В умовах воєнного стану суттєво змінюється предмет діяльності правозахисних інституцій. Якщо у мирний час їхня діяльність охоплює широкий спектр питань забезпечення та захисту прав людини, то під час війни основні зусилля концентруються на реагуванні на найбільш небезпечні порушення, пов'язані зі збройною агресією. Передусім це стосується захисту права на життя, особисту безпеку, свободу від катувань, прав цивільного населення під час ведення бойових дій, захисту внутрішньо переміщених осіб, військовополонених, цивільних заручників, дітей, осіб з інвалідністю та інших соціально вразливих категорій населення [2, с. 69].

Водночас значного поширення набуває діяльність, пов'язана з документуванням порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Правозахисні інституції не лише здійснюють розгляд звернень громадян, а й проводять збір, систематизацію та фіксацію доказів воєнних злочинів, злочинів проти людяності, фактів насильницьких зникнень, депортації цивільного населення, катувань, незаконного позбавлення волі та інших тяжких порушень. Така діяльність має важливе значення не лише для відновлення порушених прав конкретних осіб, але й для забезпечення подальшого міжнародного кримінального переслідування винних осіб [3, с. 206].

Наступною особливістю є посилення міжвідомчої та міжнародної взаємодії правозахисних інституцій. Воєнний стан об'єктивно потребує консолідації діяльності великої кількості суб'єктів, які забезпечують захист прав людини. Жодна правозахисна інституція не здатна самотійно виконати весь комплекс завдань, пов'язаних із реагуванням на масштабні порушення прав людини внаслідок збройної агресії. Саме тому особливого значення набуває міжвідомча координація між органами державної влади, правоохоронними органами, військовими адміністраціями, судами, прокуратурою, Уповноваженим Верховної Ради

України з прав людини, міжнародними організаціями та інститутами громадянського суспільства.

Водночас суттєво розширюється міжнародний компонент правозахисної діяльності. Українські інституції активно співпрацюють з міжнародними організаціями, спеціальними моніторинговими місіями, гуманітарними організаціями, міжнародними судовими установами та іншими суб'єктами міжнародного права. Така взаємодія спрямована на координацію гуманітарної допомоги, обмін інформацією про порушення прав людини, підготовку міжнародних доповідей, здійснення незалежного моніторингу та забезпечення міжнародної відповідальності держави-агресора.

Таким чином, порівняльний аналіз наведених особливостей дає можливість встановити, що хоча всі вони характеризують функціонування правозахисних інституцій в умовах воєнного стану, кожна з них відображає різні аспекти їх діяльності, має специфічні механізми реалізації та різний вплив на систему контролю. Водночас зазначені особливості не існують ізольовано одна від одної, а утворюють взаємопов'язану систему, у межах якої реалізація однієї особливості безпосередньо впливає на ефективність інших. Саме комплексний характер їх взаємодії забезпечує належне функціонування правозахисного механізму в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
2. Зінченко Д. А. Особливості правотворчої діяльності в умовах воєнного стану: національний та міжнародний досвід. *Актуальні проблеми правотворчості в Україні: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 29 листоп. 2024 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. прав. наук України. Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 68-70.
3. Цевух А. І., Якимчук М. Ю., Градиська Ю. В. Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Вип. 75: частина 3. С. 204-209. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.3.33>.